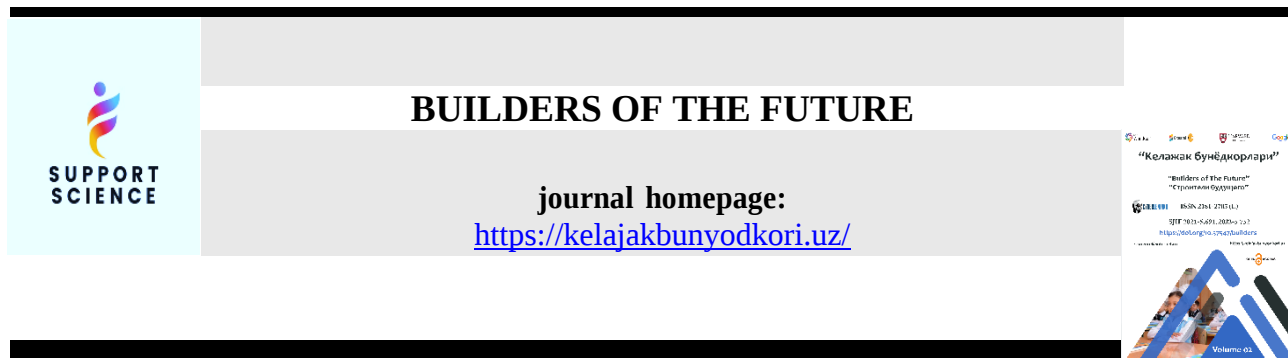

EVALUATIVE EXPRESSIONS IN THE PERSIAN LANGUAGE AND THEIR TRANSLATION (BASED ON ZOYA PIRZAD'S NOVEL I'LL TURN OFF THE LIGHTS)

Dinora Esonboyeva

4th-year student, Persian–English program
Tashkent State University of Oriental Studies
School of Iranian and Afghan Studies
Email: esanbayevadinara@gmail.com

D. Saidoripova

Lecturer
School of Iranian and Afghan Studies
Tashkent State University of Oriental Studies
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Ta'arof expressions, translation, theory, intercultural communication, speech etiquette.

Received: 28.04.25

Accepted: 10.05.25

Published: 14.05.25

Abstract: This article analyzes elements of ta'arof in the Persian language and their representation in the process of translation into Uzbek. The novel I'll Turn Off the Lights by Zoya Pirzad was chosen as the object of the study, with a comparative analysis of ta'arof expressions within the text. The research examines communication and greeting styles in both Persian and Uzbek, identifying key challenges in translation and proposing possible solutions. The findings contribute to the theory and practice of translation and help deepen the understanding of intercultural communication.

FORS TILIDA TA'RIFGA OID BIRLIKLAR VA ULARNING TARJIMADA BERILISHI (ZUYO PIRZODNING "CHIROQLARNI MEN O'CHIRAMAN" ROMANI ASOSIDA)

Dinora Esonboyeva

4-kurs, fors–ingliz guruhi talabasi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Eronshunoslik va afg‘onshunoslik” oliy maktabi

Email: esanbayevadinara@gmail.com

D. Saidoripova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Eronshunoslik va afg‘onshunoslik” oliy maktabi o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Taorof birliklari, tarjima nazariyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya, muomala uslublari.

Annotatsiya: Ushbu maqolada fors tilida taorofga oid birliklar va ularning o‘zbek tiliga tarjima jarayonida berilishi tahlil qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida Zuyo Pirzodning “Chiroqlarni men o‘chiraman” romani tanlanib, undagi taorof birliklari qiyosiy tahlil qilindi. Fors va o‘zbek tillaridagi muomala va tanishuv uslublari o‘rganilib, tarjimada uchraydigan asosiy muammolar va ularni hal qilish yo‘llari ko‘rib chiqildi. Tadqiqot natijalari tarjima nazariyasi va amaliyotiga hissa qo‘shish bilan birga, madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

ОЦЕНОЧНАЯ ЛЕКСИКА В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ И ЕЁ ПЕРЕДАЧА В ПЕРЕВОДЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА ЗУЙО ПИРЗОД “Я ПОГАШУ ОГНИ”)

Динора Эсонбоева

Студентка 4 курса, группа персидско-английского направления

Ташкентский государственный университет востоковедения

Высшая школа иранистики и афганистики

E-mail: esanbayevadinara@gmail.com

Д. Саидоринова

Преподаватель

Высшая школа иранистики и афганистики

Ташкентского государственного университета востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: элементы таорофа, теория перевода, межкультурная коммуникация, речевой этикет.

Аннотация: В данной статье проанализированы элементы таорофа в персидском языке и их передача при переводе на узбекский язык. Объектом исследования выбран роман Зуйо Пирзад «Я погашу огни», в котором сравнительно рассмотрены случаи использования таорофа. Изучены особенности речевого этикета и знакомства в персидском и узбекском языках, а также основные трудности, возникающие при переводе, и возможные пути их решения. Результаты

Kirish. Har bir til o'ziga xos taorof (tanishuv, o'zaro muomala) usullariga ega bo'lib, bu birliklar insonlar o'rtasidagi muloqotda muhim rol o'ynaydi. Fors tilida taorofga oid birliklar turli omillarga, jumladan, madaniy va lingvistik xususiyatlarga bog'liq holda shakllangan bo'lib, ularni boshqa tillarga tarjima qilish jarayonida muayyan muammolar yuzaga kelishi mumkin. Chunki har bir til va madaniyat taorof uslublarini o'ziga xos tarzda ifodalaydi.

Fors tilidagi تعارف (taorof, ya'ni "hurmat va odob bilan muloqot qilish") tushunchasi insonlar o'rtasidagi nozik adabiy muloqot va ijtimoiy etiketning ramziy ifodasidir. Fors madaniyatida taorof – bu nafaqat salomlashish, minnatdorchilik bildirish, taklif qilish va kechirim so'rashda qo'llaniladigan so'z va iboralar majmuasi, balki insonlarning o'zaro hurmatini, noziklik va samimiyligni ifodalovchi madaniy xususiyatdir .

Fors tilida taorofga oid birliklari bo'yicha Eron tilshunosligida Keshavarz , Hosseini , Nanbaksh , Beeman , Koutlaki , Sharifian , Sahragard kabi tadqiqotchilar izlanishlar olib borganlar.

O'zbek tilshunosligida esa Sh.Iskandarova , A.Mo'minova , H.Hojiyeva kabi tilshunoslar mazkur mavzuga o'z tadqiqotlari bilan hissa qo'shganlar.

Taorof madaniyati Eron tarixida hukmdor va xalq o'rtasidagi munosabatlardan kelib chiqqan. O'tmishda kuchli qonun-qoidalar bo'lmagani uchun, odamlar hukmdorlarning qarorlariga tobe bo'lishgan. Odamlarning jon va mol-mulki podshohning irodasiga bog'liq bo'lgani sababli, o'z fikrini ochiq bildirishdan qo'rqish odat tusiga kirgan. Shu sababli, xalq o'z fikrlarini yashirishga va bilvosita ifodalar bilan gapirishga odatlangan. Bu odat vaqt o'tib, Eron jamiyatida chuqur ildiz otgan va odamlarning kundalik muomalasida aks etgan .

Taorofning eng yaxshi va chiroyli shakli mehmondo'stlikda ko'rinadi. Eronliklar doimo mehmon uchun eng yaxshi ovqat, eng chiroyli idish-tovoqlar va eng toza kiyimlarni tayyorlashga intilgan. Uylarda mehmon uchun maxsus "Shah-nishin" yoki "Tanabi" deb ataladigan xonalar qurilgan. Bu xonalar uyning eng yorug' va qulay joyida joylashgan, devorlari naqshinkor bezaklar bilan bezatilgan va hovuz yonida joylashgan bo'lib, yoqimli salqinlik berardi .

Taorofning chet ellik sayyohlar ko'zidagi qiyofasi haqida qisqacha: Qojarlar davrida Eronni ziyorat qilgan ba'zi sayyohlar eronliklarning taorofini ikki xil baholashgan. Fransuz sayyohi Druvil shunday degan:

“ایرانیان پشت این ظاهر مؤدب و مهربان، صداقت و راستی ندارند”

ya'ni eronliklarning xushmuomalasi va hurmat bilan gaplashishlarini samimiy emas, balki ikkiyuzlamachilik deb hisoblagan. Lekin Britaniya elchisining rafiqasi Lady Shil esa eronliklarni mehmondo'st va hurmatli xalq sifatida tasvirlagan: "Eronlik kim bo'lishidan qat'iy nazar, mehmon

oldida hurmat bilan turib, salomlashishga shoshiladi”. Bu qarama-qarshi fikrlar taarufning murakkab va ko‘p qirraligini aks ettiradi.

Bugungi kunda taorof jamiyatda turlicha baholanadi. Bir tomondan, bu hurmat va odob belgisi bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ortiqcha rasmiyat va samimiyaatsizlik sifatida qabul qilinadi. Ayniqsa, yosh avlod ko‘pincha ochiq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri gapirishni afzal ko‘radi. Ba‘zan, oddiy taklif yoki savolga ochiq javob berish o‘rniga, odamlar o‘zini noqulay his qilib, rad javobini ham, rozilikni ham ochiq aytolmaydilar. Taorof – eronliklarning qadimiy madaniyati bo‘lib, unda hurmat, mehmondo‘stlik va odob mujassam. Bu odat jamiyatda muhim o‘rin tutadi, lekin uni me‘yorida qo‘llash zarur. Ortiqcha rasmiyat samimiylilikni yo‘qotadi, samimiy va odobli muomala esa ijobiy ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi. Eronliklar shunday deyishadi: “خيرالامور اوسطها” (“Eng yaxshi yo‘l – o‘rtacha yo‘ldir”).

Fors tilidagi taorofga oid birliklarni yanada mukammalroq ochib berish uchun Zuyo Pirzodning “Chiroqlarni men o‘chiraman” asarida kelgan taorofga oid birliklarni tahlilga tortdik.

از آشنایی با جناب عالی بسیار خوش وقت هستم

Az āšnā-ye bā jenāb-e āli besyār xošvāytam .

‘Siz bilan tanishishdan nihoyatda mamnunman’.

Ushbu ibora fors tilidagi rasmiy tanishuv iborasidir. Rasmiy tanishuvlarda, ayniqsa ish yoki rasmiy tadbirlarda bu iborani aytish orqali, suhbatdoshga bo‘lgan hurmatni va uchrashuvdan kelib chiqqan xursandchilikni nozik tarzda ifodalash mumkin.

چه خوب کردید آمدید!

Če xub kardid āmadid!

‘Kelganingiz juda yaxshi bo‘ldi!’

Ushbu ibora fors tilida kimningdir kelishini ehtirom va maqtoov sifatida ifodalashda ishlatiladi. Buni ifodalashni quyidagi shakllari ham mavjud:

از آمدنتان بسیار خوشوقتم [Az āmadanetān besyār xušvāytam].

چہ عالی کہ آمدید [Če āli ke āmadid] / بسیار خوشوقتم . مشتاق زیارت جنابعالی و سرکار مادران بودم . کلاریس خیلی از شما تعریف کرده

Xeyli xušvāytam. Moštāy-e ziyārat-e jenāb-e āli va sarkār-e mādaretān budam, Klāris xeyli az šomā tarif karde .

‘Juda xursand bo‘ldim. Men siz va hurmatli onangizni ziyorat qilishni chin dildan xohlagan edim. Kloris siz haqingizda juda maqtoovli gaplar aytgan.’

Bu jumlar butunlay yuqori ehtirom, samimiylilik va rasmiy munosabatlarni ifodalaydi. Bu yerda nafaqat tanishganidan xursandligi balki bu uchrashuvni intizorlik bilan kutib kelayotgani va boshqa shaxs tomonidan ular haqida maqtoovli gaplar eshitganini ham aytib o‘tgan.

بفرمایید تو.

Befarmāyid to .

‘Marhamat qilib, ichkariga kiring’.

Ushbu iboradan uyga kirishini taklif qilish maqsadida foydalaniladi. Bu taorofning quyidagi shakllarini ham uchratdik:

بفرمایید، وارد شوید [befarmāyid vāred šavid] - ‘Marhamat ichkariga kiring’

لطفاً، بیاید [lotfan biyāyid] - ‘Marhamat keling’.

چرا زحمت کشیدید؟

Čerā zaxmat kešidid?

‘Nega ovora bo‘ldingiz?’

Bu ibora so‘zma-so‘z ‘Nega o‘zingizni qiynadingiz?’ deb tarjima qilinadi, lekin bu norozilik emas, balki minnatdorchilik va ehtiromni ifodalovchi taorof gap hisoblanadi. Asarda shu taorofga o‘xshash lekin mehmon tomonidan aytiladigan yana bir taorof birliklarini uchratdik: خیلی زحمت دادیم [šarmande ke mazāham šodim] – ‘Judayam sizni ovora qildik’./ شرمند که مزاحم شدیم / [Xeyli zaxmat dādim] – ‘Sizni bezovta qilganimizdan hijolatdamiz’. / ممنون که این همه زحمت کشیدید / [Mamnun ke in hame zahmat keshidid] – ‘Barcha mehnatlaringiz uchun minnatdorman’.

قربان سر و زبانت.

γorbān sar va zabānat .

‘Shirin so‘zingdan aylanay!’

Bu taorof birligi so‘zma-so‘z tarjimada ‘Boshing va tilingga(so‘zingga) qurbon bo‘lay’ deb tarjima qilinadi. Asarda قربان فدت [γorbān-e ṡadet] – ‘Jonim fido bo‘lsin senga!’ kabi taorofdan ham foydalanilgan.

خواهش دارم.

Xāheš dāram .

‘Arzimaydi/Yordam berganimdan xursandman’.

Bu ibora kimdir rahmat aytganda yoki uzr so‘raganda javob qaytarish uchun ishlatiladi. Bu iboraning keng foydalaniladigan turi bu خواهش می‌کنم [xāheš mikonam] – ‘Hech qisi yo‘q / Arzimaydi’ hisoblandi.

با اجازه.

Bā ejāze .

‘Ijozatingiz bilan/Ruxsatingiz bilan’.

Fors tilida o‘rtacha rasmiy va rasmiy muloqotlarda birinchi bo‘lib xayrlashishni boshlovchi suhbatdosh tomonidan aytiladi . O‘zbek tilida ham xuddi shu birlikning norasmiy va rasmiy muloqot uchun “Ruxsatingiz bilan boraylik”, “Mayli, bizga endi ruxsat” kabi ekvivalentlari mavjud.

خدا حافظ.

Xodā hāfez .

‘Xayr’.

Xayrlashishda خدا حافظ [xodā hāfez]dan tashqari yana bir qancha taorofli birikmalarni ham mavjud:

خدا نگهدار [xodā negahdār] – ‘Xudo asrasin!’ / خدا به همراهت [xodā be hamrāhet] – ‘Alloh hamrohing bo‘lsin’ / برو به امان خدا [borou be āmān-e xodā] – ‘Allohning panohida borgin’.

Xulosa. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, taorof fors madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, unda samimiylilik, hurmat va odob-axloq me‘yorlari mujassam. Biroq, ularning tarjimada to‘g‘ri aks ettirilishi ba‘zan muayyan qiyinchiliklarga duch keladi, chunki har bir til va madaniyat o‘ziga xos nutq etiketi va muloqot uslubiga ega. Ushbu tadqiqot taorof birliklarini tarjima qilishda so‘zma-so‘z yondashuv yetarli emasligini va madaniy kontekstni chuqurroq anglash zarurligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Beeman W.O. (1986). Language, Status, and Power in Iran. Bloomington: Indiana University Press.
2. Corey Miller, Rachel Strong, Mark Vinson, Claudia M. Brugman. (2014). Ritualized Indirectness in Persian: taorof and related strategies of interpersonal management. UNIVERSITY OF MARYLAND CENTER FOR ADVANCED STUDY OF LANGUAGE.
3. Farzad Sharifian. (2005). The Persian cultural schema of shekasteh-nafsi: A study of compliment responses in Persian and Anglo-Australian speakers. Monash University, Melbourne. John Benjamins Publishing Company.
4. Hojiyeva H.Y. O‘zbek tilida hurmat maydoni va uning lisoniy-nutqiy xususiyati.
5. Iskandarova Sh. (1991). Ayollar nutqida undov so‘zlarning qo‘llanishi. Respublika yosh filolog olimlarining an‘anaviy ilmiy konferensiyasi materiallari, 61–63-betlar. Toshkent.
6. Keshavarz M. (1988). Forms of address in post-revolutionary Iranian Persian: A sociolinguistic analysis. Language in Society, 17:565-575.
7. Koutlaki S.A. (2002). Offers and expressions of thanks as face enhancing acts: ta‘arof in Persian. Journal of Pragmatics, 34 (12), 1733–1756.
8. Mo‘minova A. (2015). O‘zbek nutq etiketi: “Siz” va “Sen”ning ifodalanishi. library.ziynet.uz.
9. Nanbakhsh G. (2011). Persian Address Pronouns and Politeness in Interaction. PhD. dissertation, University of Edinburgh.
10. Sahragard R. (2004). A cultural script analysis of a politeness feature in Persian. Proceeding of the 8th Pall Conference in Japan, 399–423.
11. Turdiyeva Hulkar Komilovna (Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va adabiyoti universiteti, “Sharq tillari” kafedrası o‘qituvchisi) Nutqiy akt lingvopragmatikasi: fors va o‘zbek tillarida xayrlashuv birliklari. Urganch, 2020, 3-bet.

